

O DARE DE SEAMA PENTRU O ACADEMIE

Înalți domni de la Academie,

Îmi faceți cinstea de a mă invita să prezint Academiei o dare de seamă asupra existenței mele anterioare ca maimuță.

Din păcate, nu pot da curs invitației în acest sens. Aproape cinci ani mă separă de starea de maimuță, un timp foarte scurt dacă-l măsurăm calendaristic, dar infinit de lung dacă trebuie să-l parcurgi în galop, așa cum am făcut eu, însoțit pe alocuri de oameni minunați, de sfaturi, de aclamații și muzică de orchestră, dar în fond singur, întrucât toți însoțitorii se mențineau — ca să păstrez imaginea — departe de barieră. Această performanță ar fi fost imposibilă, dacă aș fi vrut să țin cu încăpăținare la originea mea, la amintirile tinereții. Imperativul suprem pe care mi-l impusesem era tocmai renunțarea la orice încăpăținare; eu, o maimuță liberă, am acceptat acest jug. În schimb, datorită acestui fapt amintirile și-au închis porțile tot mai mult în urma mea. La început, dacă ar fi vrut oamenii, reîntoarcerea mi-ar fi fost posibilă prin toată lărgimea porții pe care o alcătuiește cerul boltit deasupra pământului ; dar, pe măsură ce evoluția mea înainta, mînată cu biciul poarta devenea tot mai scundă și mai strîmtă, mă simțeam din ce în ce mai bine și mai ermetic închis în lumea oamenilor ; furtuna care sufla în urmă-mi din trecutul meu s-a domolit; azi nu mai e decît o adiere care-mi răcorește călcîiele ; iar deschizătura din depărtare, prin care vine adierea și prin care am venit și eu odinioară, s-a micșorat într-atît încît, dacă aș avea destulă putere și voință pentru a alerga îndărăd pînă acolo, ar trebui să-mi jupoi blana de pe trup pentru a putea trece prin ea. Sincer vorbind, oricît mi-ar place de mult să caut imagini pentru asemenea lucruri, sincer vorbind : starea dumneavoastră de maimuță, domnilor, în măsura în care aveți una în trecut, nu poate să fie mult mai îndepărtată decît a mea. Dar ea îl gîdilă la calcîi pe oricine trăiește aici pe pămînt, pe micul cimpanzeu ca și pe marele Ahile. În sensul cel mai restrîns, însă, poate că sînt în stare să vă răspund la întrebare și o fac chiar cu mare plăcere. Primul lucru pe care l-am învățat a fost să strîng mîna ; strîngerea mîinii înseamnă franchise ; astăzi, cînd sînt la apogeul carierei mele, la acea primă strîngere de mîna se poate asocia și vorbirea deschisă. Nu va aduce însă nici o noutate esențială pentru Academie și va fi cu mult mai prejos de ceea ce se cere de la mine și de ceea ce, oricîtă bunăvoință aș avea nu pot

spune — oricum, va da la iveală orientarea căii pe care o fostă maimuță a pătruns în lumea oamenilor, stabilindu-se acolo. Cu toate astea, firește că n-aș spune neînsemnatele lucruri care urmează, dacă n-aș fi perfect sigur de mine și dacă situația mea de pe scenele varieteurilor din lumea civilizată nu s-ar fi consolidat într-atît, încît să nu mai poată fi zdruncinată : Sînt de fel de pe Coasta de Aur. în privința felului cum am fost prins sînt nevoit să recurg la relatări străine. O expediție de vînătoare a firmei Hagenbeck — cu al cărei șef am golit multe sticle de vin roșu bun, de-atunci încoace — sta la pîndă în tufișurile de pe țarm, cînd am alergat spre adăpătoare în mijlocul unei haite de congeneri. Au tras cu armele ; eu am fost singurul pe care l-au nimerit; m-am ales cu două împușcături. Una în obraz ; asta era ușoară; dar mi-a lăsat o cicatrice roșie, lipsită de păr, care mi-a adus dezgustătorul, cu totul și cu totul nepotrivitul nume de Peter cel roșu, pe care l-a inventat de fapt o maimuță, de parcă numai pata roșie de pe , obraz m-ar fi deosebit de maimuțoiul dresat Peter, care era cunoscut pe ici, pe colo și a crăpat nu de mult. Asta fie spus doar în treacăt. A doua împușcătură m-a nimerit mai jos de sold. A fost grea, ea e de vină dacă mai schiopătez și astăzi puțin. De curînd am citit un articol al unuia dintre cei zece mii de flusturatici, caere-și dau cu părerea despre mine prin ziare: pretindea că firea mea de maimuță încă nu este înăbușită cu totul ; dovadă că atunci cînd vin vizitatori, îmi place să-mi scot pantalonii pentru a arăta locul pe unde a intrat glonțul. Ticălosului ăstuia ar trebui să i se sfîrtece cu cîte un glonț fiecare degețel în parte, de la mîna cu care scrie. Eu, eu am dreptul să-mi scot pantalonii în fața cui vreau ; nu se va vedea decît o blană bine îngrijită și cicatricea lăsată de — să alegem aici, cu un anumit scop, un anumit cuvînt, care nu trebuie să fie, însă, greșit — cicatricea lăsată de o împușcătură nelegiuită. Totul e clar ca lumina zilei ; nu e nimic de ascuns cînd e vorba de adevăr, orice suflet mare leapădă manierele cele mai alese. Dacă, dimpotrivă, și-ar scoate pantalonii scribul acela cînd are o vizită, atunci gestul lui ar avea alt aspect și vreau să consider drept o dovadă de rațiune faptul că n-o face. Dar, atunci să mă scutească cu sensibilitatea lui !

După acele împușcături m-am trezit — și aici încep treptat propriile mele amintiri — m-am trezit într-o cușcă de pe puntea intermediară a vaporului firmei Hagenbeck. Nu era o cușcă cu patru pereți de gratii ; mai curînd era o ladă la care se fixaseră

trei pereți de gratii ; lada forma, deci, peretele al patrulea. Totul era prea scund pentru a sta în picioare și prea îngust pentru a ședea jos. De aceea am stat ciucit, cu genunchii strînși și tremurîndu-mi într-una, și anume cu fața spre ladă, deoarece la început probabil, nu voiam să văd pe nimeni, ci să adast mereu numai în întuneric, în timp ce gratiile mi se adînceau în carne, la spate. Oamenii consideră că este avantajos să ții animale sălbatice astfel, mai ales în primele momente, iar astăzi, judecînd după propria-mi experiență, nu pot spune că nu este de fapt așa, dacă iei lucrurile în felul cum le înțeleg oamenii.

Pe atunci, însă, nu mă gîndeam la asta. Mă vedeam, pentru prima oară în viața mea, fără scăpare ; cel puțin în fața mea nu exista nici una ; în fața mea era lada, scîndură lîngă scîndură, bine îmbinate. De fapt exista între scînduri un gol continuu pe care l-am salutat cu urletul fericit al nepriceperii, în clipa cînd l-am

descoperit; dar golul acela nu ajungea nici măcar să-mi strecor coada prin el și, cu toată forța mea de maimuță, nu putea fi lărgit, e, după cîte mi s-a spus mai tîrziu, că am făcut neobișnuit de puțină gălăgie, de unde s-a tras concluzia că sau urma să-mi dau duhul sau voi fi foarte apt pentru dresaj, dacă voi supraviețui primei perioade critice. Am supraviețuit acestei perioade. Să gem înfundat, să mă puric pricinuindu-mi dureri, să ling obosită o nucă de cocos, să ciocănesc peretele lăzii cu țeasta, să scot limba cînd se apropia cineva de mine — astea au fost primele îndeletniciri în noua viață. În toate acestea, însă, doar un singur sentiment totuși : nici o scăpare. Firește, că toate simțămintele mele de maimuță de-atunci nu le pot reproduce azi decît cu cuvinte omenești și așa le și consemnez, dar, chiar dacă nu mai pot atinge vechiul adevăr al maimuței, cel puțin el există în sensul descrierii mele, în privința asta nu încape nici o îndoială.

Avusesem pînă în clipa aceea atîtea căi de scăpare, și acum nu mai aveam nici una. Mi se înfundase. Dacă m-ar fi bătut în cuie, libertatea mea de deplasare n-ar fi fost mai limitată. De ce oare? N-ai decît să-ți scarpini carnea dintre degetele de la picior, dar cauza n-o afli. Poți să te apeși cu spatele pe vergeaua gratiei, pînă cînd e pe punctul de-a te spinteca în două, dar cauza tot n-o afli... N-aveam nici o scăpare și totuși trebuia să găsesc una, căci fără ea nu puteam trăi. Stînd într-una cu fața spre peretele acela al lăzii — aș fi pierit fără

putință de împotrivire. Dar la Hagenbeck, maimuțele trebuie să stea cu fața spre peretele lăzii — ei, și astfel, am încetat de-a mai fi o maimuță. Un raționament clar, frumos, pe care trebuie să-l fi scos cumva, din burtă, dat fiind că maimuțele gîndesc cu burta.

Mi-e teamă că lumea nu va înțelege exact ceea ce înțeleg eu prin scăpare. Folosesc cuvîntul în sensul lui cel mai obișnuit și mai deplin. În mod intenționat nu spun libertate. Nu vorbesc despre acel mare sentiment al libertății în toate privințele. Ca maimuță, l-am cunoscut probabil și am făcut cunoștința unor oameni care aveau nostalgia lui. În ceea ce mă privește, însă, n-am cerut libertate nici atunci, nici azi. În treacăt fie spus : prea se înșală oamenii des unii pe alții cu libertatea. Și așa cum libertatea contează printre cele mai sublime sentimente, tot așa este considerată și iluzia corespunzătoare drept cea mai sublimă. Adeseori prin varieturi, așteptînd să intru în scenă, am văzut cîte o pereche de artiști lucrînd la trapez sus, aproape de tavan.; Se avîntau, se balansau, săreau, se prindeau de mîini din zbor, unul îl ținea de păr pe celălalt cu dinții. Și asta este libertate omenească, gîndeam eu mișcare suverană." Batjocorire a sfintei naturi. Nici o construcție n-ar rezista hohotelor de rîs dezlănțuite printre maimuțe de asemenea priveliște.

Nu, nu voiam libertate. Doar o scăpare ; la dreapta, la stînga, oriunde ; n-am ridicat nici alte pretenții ; scăparea putea să fie chiar și numai o simplă iluzie ; pretenția mea era modestă, iluzia nu putea fi nici ea mai mare. Să merg înainte, tot înainte ! Numai să nu stau locului cu brațele ridicate, strivit de un perete

De ladă.

Astăzi văd limpede : n-aș fi putut scăpa fără cel mai deplin calm interior. Și întradevăr, tot ceea ce am devenit astăzi datorez, probabil, calmului care s-a înstăpînit în mine, după primele zile, acolo, pe vapor. Iar calmul, la rîndul său, l-am datorat de bună seamă oamenilor de pe vapor.

Sunt oameni buni, în ciuda celor petrecute. îmi amintesc încă și azi cu plăcere de sunetul pașilor lor grei, care răsunau atunci în somnolența mea. Aveau obiceiul să facă toate lucrurile cît mai pe îndelete. Dacă unul voia să se frece la ochi, ridica mîna în sus de parcă atîrna o greutate de ea. Glumele lor erau grosolane, dar prietenoase. Rîsul lor era însoțit totdeauna de o tuse care suna

a primejdie, dar care nu însemna nimic. Totdeauna aveau în gură ceva de scuipat și le era perfect egal unde scuipau. Mereu se plîngeau că purecii mei săreau pe ei ; cu toate astea, însă, niciodată nu erau cu adevărat supărați pe mine ; știau, vezi bine, că în blana mea prosperă purecii și că purecii sînt animale care sar ; cu asta se resemnau. Cînd nu erau de serviciu, se așezau uneori, cîțiva, în semicerc în jurul meu ; aproape că nu vorbeau, ci doar își guruiau unul altuia ; fumau din lulea, întinși pe lăzi ; se plesneau cu palmele pe genunchi de-ndată ce făceam cea mai mică mișcare ; iar din cînd în cînd unul apuca un băț și mă gîdila acolo unde-mi plăcea. Dacă m-ar invita astăzi să iau parte la o călătorie cu vaporul ăsta, sînt sigur că aș refuza invitația, dar tot atît de sigur e și faptul că m-ar năpădi amintiri nu numai neplăcute de acolo, de pe puntea intermediară. Calmul pe care l-am dobîndit în cercul acestor oameni m-a împiedicat mai ales de la orice tentativă de evadare. Privind lucrurile din perspectiva de azi, am impresia că măcar intuiam necesitatea de-a găsi o scăpare, dacă voiam să trăiesc, dar că această scăpare nu putea fi realizată prin evadare. Nu mai știu dacă evadarea era posibilă ; dar cred că da ; se pare că evadarea este oricînd la îndemîna unei maimuțe, Cu dinții mei de azi trebuie să fiu prevăzător chiar și la simplul spart al nucilor, dar pe-atunci, desigur că aș fi izbutit cu timpul să rod încuietoarea ușii. Totuși n-am făcut-o. La urma urmei ce-aș fi cîștigat cu asta ? De cum aș fi scos capul afară, m-ar fi prins din nou și m-ar fi închis într-o cușcă și mai rea ; sau aș fi putut să mă strecur neobservat pînă la celelalte animale, de pildă la șerpii uriași din fața mea și mi-aș fi dat duhul în strînsoarea lor ; sau aș fi izbutit să mă furîșez pînă pe punte și să săr peste bord, apoi m-aș fi legănat o clipită pe apele oceanului și m-aș fi înecat. Gesturi desperate. Nu calculam atît de omeneste, dar, sub influența mediului înconjurător, mă comportam ca și cum aș fi calculat. Nu calculam, dar de bună seamă că observam totul cu calm. Vedeam oamenii aceia mergînd în sus și în jos, mereu aceleași chipuri, aceleași gesturi, adesea aveam impresia că nu era decît unul singur. Omul sau oamenii aceia umblau, așadar, nestînjiți. În mine a început să mijească un țel măreț. Nimeni nu-mi promitea că, dacă aș fi devenit ca ei, mi-ar fi fost înlăturate gratiile. Asemenea promisiuni de împliniri, aparent irealizabile, nu se fac. Dar dacă împlinirile se realizează, atunci apar ulterior și promisiunile, exact acolo unde le-ai

căutat zadarnic mai înainte. De fapt, oamenii aceia nu aveau nimic care să mă fi atras. Dacă aş fi fost un adept al acelei libertăţi mai sus-amintite, aş fi preferat, desigur, oceanul în locul scăpării ce-mi apărea în privirea tulbure a acelor oameni. În orice caz, i-am studiat cu mult înainte de-a mă fi gândit la asemenea lucruri, ba chiar pot spune că abia observaţiile adunate m-au împins în direcţia precizată. Era atît de uşor să-i imiţi pe oameni. Încă din primele zile puteam să scui. Apoi ne-am scuiat în faţă reciproc ; deosebirea era doar că după aceea eu îmi lingeam chipul, iar ei nu. Curînd fumam din lulea ca un bătrîn ; dacă mai şi îndopam cu degetul tutunul în pipă, întreaga punte intermediară răsună de chiote ; doar deosebirea dintre pipa goală şi cea umplută n-am înţeles-o multă vreme.

Cel mai mult mi-a dat de furcă sticla de rachiu. Mirosul ei mă chinuia ; mă sileam din răspuseri ; dar au trecut săptămîni în şir pînă să mă pot stăpîni. În mod ciudat, oamenii au luat această luptă interioară mai în serios decît orice altă manifestare a mea. Nici în amintire nu-i deosebesc pe acei oameni, dar era unul care revenea tot mereu, singur sau cu alţii, ziua şi noaptea la cele mai diferite ore ; îmi puneă sticla dinainte şi-mi dădea lecţii: Nu mă înţelegea, voia să dezlege enigma existenţei mele. Scotea încet dopul sticlei, apoi mă privea pentru a verifica dacă înţelesesem ; mărturisesc că mă uitam la el cu o atenţie tot mai sălbatică, tot mai nerăbdătoare ; nici un profesor — om nu mai găseşte, pe tot globul, un asemenea elev — om; după ce destupă sticla, o ridică spre gură ; eu îl scrutez cu privirea pînă în adîncul gîtlejului; dă din cap, mulţumit de mine, şi duce sticla la buze ; eu, încîntat de cunoştinţele treptate, mă scarpin hîrşcîind, în lung şi-n lat, pe unde se nimereşte; el se bucură, saltă sticla şi trage o duşcă ; eu, nerăbdător şi disperând de a-l putea imita, mă scap pe mine, în cuşcă ceea ce îi produce o mare satisfacţie ; şi, ducînd din nou sticla la gură de departe, cu un gest larg, o bea, cu capul lăsat pe spate exagerat de didactic, o goleşte dintr-o răsuflare. Eu, sleit de prea multă poftă, nu-l mai pot urmări şi rămîn agăţat de gratii, moale în timp ce el încheie lecţia teoretică nîngîindu-şi burta şi rînjiind.

Abia acum începe lecţia practică. Nu sînt oare istovit de latura teoretică? Fireşte, prea istovit. Asta face parte din soarta mea. Totuşi întind mîna, cum pot, spre sticla pe care

mi-o oferă și, tremurînd, îi scot dopul ; o dată cu reușita îmi renasc și forțele ; ridic sticla în așa fel, încît aproape nici nu mă mai deosebesc de modelul meu ; o duc la gură și — și o arunc cu scîrbă, cu scîrbă, deși e goală și în ea nu mai e decît izul, o arunc cu scîrbă cît colo. Spre mîhnirea profesorului meu, spre și mai marea mîhnire a mea ; nici pe el, nici pe mine nu ne împacă faptul că, după aruncarea sticlei, nu uit să-mi mîngîi perfect burta și, totodată, să și rînjesc.

Din păcate, de cele mai multe ori astfel se desfășurau lecțiile. Și, spre cîntea profesorului meu : nu era supărat pe mine ; e drept că de multe ori îmi ținea pe blană pipa aprinsă, pînă cînd începea să mă pîrlească undeva unde nu ajungeam cu mîna decît cu greu ; dar el însuși stingea apoi focul cu mîna lui uriașă și bună ; nu era supărat pe mine, își dădea seama că luptam amîndoi, de aceeași parte, împotriva firii mele de maimuță și că mie îmi venea cel mai greu.

Ce victorie a fost apoi, firește, pentru el ca și pentru mine, într-o seară, în fața unui cerc mare de privitori — probabil că era o serbare, cînta un gramofon, un ofițer se plimba printre oameni — în seara aceea, cînd tocmai nu mă băgau în seamă, am apucat o sticlă de rachiu lăsată din greșeală în fața cuștii mele, am destupat-o ca la lecție, în atenția tot mai mare a celor de față, am dus-o la gură și, fără șovăială, fără să mă strîmb, am băut-o cu adevărat și într-adevăr pînă la fund, ca un băutor de meserie, dînd ochii peste cap și gîlgîind ; sticla am aruncat-o cît colo, nu ca un disperat, ci ca un artist ; de fapt am uitat să-mi mîngîi burta ; în schimb, însă, pentru că nu puteam altfel, pentru că simțeam un impuls, pentru că mă amețisem am exclamat pur și simplu „Hei !”, am scos un sunet omenesc, sărind cu acest strigăt, dintr-o dată, în comunitatea oamenilor și simțind ecoul acesteia — „Auziți, vorbește !” — ca o sărutare pe tot trupul meu scăldat de sudoare.

Repet: nu mă ispitea să-i imit pe oameni ; îi imitam numai întrucît căutam o scăpare, din nici un alt motiv. De altfel, cu victoria aceea realizasem încă foarte puțin. Glasul mi-a amuțit din nou numaidecît ; mi-a revenit abia după luni de zile ; repulsia pentru sticla de rachiu îmi devenise și mai puternică. Dar drumul meu era trasat o dată pentru totdeauna, am fost predat primului dresor, la Hamburg, am sesizat numaidecît cele două posibilități ce mi se deschideau în față : grădina zoologică sau varieteul. N-am șovăit. Mi-am zis : fă-te

luntre și punte să ajungi la varieteu ; asta e scăparea ; grădina zoologică nu-i altceva decât o nouă cușcă ; dacă ajungi acolo, ești pierdut.

Și am învățat, domnilor. Ehei, înveți când trebuie ; înveți când vrei să găsești o scăpare înveți, fără să ții seama de nimic. Te supraveghezi singur cu biciul în mână ; te sfîșii singur la cea mai mică rezistență. Firea de maimuță a ieșit din mine în goană, de-a rostogolul, și dusă a fost, astfel încît chiar primul meu profesor a început, din cauza asta, să se poarte ca o maimuță, trebuind să renunțe curînd la lecții și să fie dus într-un ospiciu. Din fericire, a ieșit curînd de-acolo.

Dar am avut nevoie de mulți profesori, ba chiar de cîțiva concomitent. Cînd am devenit mai sigur de posibilitățile mele, iar publicul a început să-mi urmărească progresele, viitorul începînd să se contureze luminos, mi-am luat singur profesori, i-am pus să stea în cinci camere succesive și am învățat de la toți în același timp, sărind neconținut dintr-o cameră în alta. Progresele astea ! Pătrunderea razelor științei, din toate părțile, în creierul care se trezea ! Nu neg : mă făceau fericit. Dar totodată trebuie să spun : nu le-am supraestimat nici măcar atunci, cu atît mai puțin azi ! Printr-un efort, care nu s-a mai repetat pe întreg pămîntul pînă-n prezent, am dobîndit cultura medie a unui european. În fond poate că nici nu e mare lucru dar însemnează totuși ceva, în măsura în care mi-a ajutat să scap din cușcă și mi-a asigurat această scăpare deosebită, această scăpare ca om. Există o expresie excelentă : a spăla putina; asta am făcut, am spălat putina. N-aveam altă cale, bineînțeles presupunînd iarăși că nu puteam alege libertatea. Dacă privesc în urmă la evoluția mea și la țelul ei de pînă acum, nici nu mă plîng și nici nu sunt mulțumit. Cu mîinile în buzunarele pantalonilor, cu sticla de vin pe masă, stau pe jumătate așezat, pe jumătate întins într-un fotoliu-balansoar și privesc pe fereastră. Dacă vin vizitatori, îi primesc cum se cuvine. Impresarul meu stă în anticameră; dacă sun, vine și ascultă ce spus... Seara e aproape totdeauna spectacol și am niște succese care au atins aproape apogeul. Cînd mă întorc noaptea acasă de la banchete, din cercuri științifice sau de la vreo reuniune intimă, mă așteaptă o cimpanzee pe jumătate dresată și caut să mă simt bine lîngă ea, după maniera maimuțelor. Ziua nu vreau s-o văd, pentru că are în privire acea rătăcire dementă a animalului dresat ; doar eu îmi dau seama de asta și nu pot s-o îndur.

În general, am realizat ceea ce voiam să realizez. Să nu se spună că nu merita osteneala. În rest, nu vreau să difuzez părerea vreunui om, ci doar simple cunoștințe, nu vreau decât să fac o dare de seamă și tot numai o dare de seamă v-am prezentat și domniilor-voastre, înalți domni de la Academie.